

אסתר פרק ג

א אחר הדברים האלה

גָּדַל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ אֶת הַמֶּן בֶּן הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי

וַיִּנְשְׂאֶהוּ וַיֵּשֶׂם אֶת כְּסָאוֹ מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אֵתוֹ.

1. "אחר הדברים האלה" – אילו היה כתוב רק 'המלך אחשורוש גדל את המן' כבר היה ברור שגידלו לאחר הדברים שקדמו. אם כן מה מוסיפות מילים אלו?
2. מי זה המן? מניין הגיח לתוך העלילה?
3. מדוע אחשורוש מצא לנכון לגדלו?
4. לשם מה התיאור המשולש של העלאת המן לגדולה: "גדל", "וינשאהו", "וישם את כסאו מעל כל השרים"?
5. "מעל כל השרים אשר אתו" – מה מוסיפות המילים "אשר אתו"?

"וישם את כסאו מעל כל השרים"

המילים "אחר הדברים האלה" מציינות את ראשיתו של פרק היסטורי חדש¹. מהו החידוש? ראשית יש לסכם את שאירע עד כה: המעצמה האחשוורושית קמה והתבססה על יסודות ריקים ונבובים של נהנתנות. בסיבובי הסיבות הגיעו מרדכי ואסתר ללב לבה של המלכות ושם התברר שבכוח טהרתם המוסרית הנעלה לנצח את טומאת העמלקיות² כפי שהתנוצצה בבגתן ותרש.

אומרים חז"ל:

"אחר הדברים האלה – ... מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן

[תלייתם על העץ] הוא יראה לנו במפלתו של המן"².

במפלתם של בגתן ותרש גלומה הבשורה על מפלת המן. מעלתם המוסרית הטהורה של מרדכי ואסתר הביסה את שנאת ישראל שהתגלתה בבגתן ותרש, והכשירה את הקרקע לתבוסה של שנאת ישראל העתידה להתפרץ באחשורוש והמן. בפרק ההיסטורי החדש אינו מול שונאי ישראל פרטיים אלא מול שנאת ישראל מלכותית, כוללת. סוג ההתמודדות אינו משתנה כיוון שבשני המקרים ההתמודדות היא מול שנאה, אך הפעם השנאה הופכת להיות גלויה ומקיפה – "להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד". מרדכי ואסתר עתידים לנצח את השנאה לא רק על ידי צדקותם הם, אלא על ידי גילוי צדקותה וטהרתה של האומה כולה.

¹ עיין רש"י הירש בראשית טו א ד"ה הביטוי אחר הדברים האלה.

² אסתר רבה ז ג.

המן – הכוח המנוגד לישראל – עולה לגדולה בקנה מידה מפלצתי כדי לברר את רוס מעלתם האלוקית, הכללית והנצחית של ישראל ולהוציאה לפועל. המן מגיע לשיא רוממותו כדי שמכאן ואילך יתבררו:

א. אפסיותו המוחלטת על אף שלמותו החיצונית וכוח שררתו המרשימים.

ב. שלמותם המוחלטת של ישראל על אף 'אפסיותם' – היותם עם מפוזר ומפורד, "עצמות יבשות".

"אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו" – העובדה שאחשורוש שם את כסאו של המן מעל לכל השרים "אשר אתו" מלמדת שהמן אינו אישיות חדשה בארמון אלא חלק ממערכת השרים שנמצאת אתו משכבר הימים: "והקרב אליו: כרשנא שתא אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשונה במלכות"³. חז"ל דורשים שהמן הוא ממוכן⁴. קווי האופי הדומים של ממוכן והמן מאששים את זיהויים בתור אישיות אחת.

מדוע היו להמן שני שמות?

ממוכן הוא כינוי ותואר, ואילו המן הוא השם, הביטוי למהותו העצמית⁵. מה משמעות הכינוי ממוכן?

המן **מוכן** ומזומן תמיד להרחיק לכת, להסתכן ולמסור את נפשו על הופעת ההפקרות בעולם. אישיותו מגלמת אידיאליזם שלם של רוע.

עוד מסביר רבי אליעזר אשכנזי:

"זכבר אמרנו שזה ממוכן היה נקרא ממוכן מפני שהיה ממוכן להליץ

בעד כללות העמים והמדינות ומבקש זכותן של רבים"⁶.

השם ממוכן מבטא את **נכונותו** של המן לצבוע את מאוויו הרעים והשפלים ביותר בצבעים של טובת הציבור והאנושות כולה. כאשר ממוכן המליץ בחום להעניש קשות את ושתי הוא שכנע שעונשה הוא **לטובתה הממלכה כולה**. בהתנהגות ושתי, לדבריו, יש סכנה להתפרקות התא המשפחתי בכל רחבי הממלכה ופגיעה אנושה באושרה: "כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן". התואר "ממוכן" מביע את נכונותו להתעטף ביטלית' שהיא לכאורה

³ אסתר א יד.

⁴ ילקוט שמעוני אסתר פרק א רמז תתרנא. יוסף לקח (פירוש למגילת אסתר לרבי אליעזר אשכנזי מחכמי צפת לפני כ-450 שנה, תלמידו של רבי יוסף קארו) לפסוק א: "ואחר שנתבאר שהיה מאותם השבעה שרים היושבים ראשונה אמרו שהוא ממוכן".

⁵ יוסף לקח שם: "והיה ממוכן שם התואר לא שם העצם".

⁶ שם.

יכולה תכלית': דאגה כנה לשלום המלכות בכללותה, אך מאחוריה מסתתרת מזימת רשע חסרת כל רסן.

להמן לא הייתה חשיבה נקודתית. כל מעשיו ושיקוליו נבעו מן המחשבה על צביון העולם בכללותו, מראייה כללית מה תהיה מגמת החיים השולטת בעולם. הוא רצה לראות את העולם כולו יצרה אחדותית אין-סופית עקורה מנשמתה, אנושות העושה אגודה אחת לשם סיפוק מאווי הפרט בלא מגבלות מוסריות.⁷

על כן אומרים חז"ל:

"ולמה נקרא שמו ממוכן? שהיה ממוכן [מזומן] לפורענות".⁸

השאיפה של המן להפוך את העולם לאגואיזם קולקטיבי הוא למעשה כפירה במגמתו האחדותית האמתית של העולם, שלפיה כל הפרטים שבו נועדו להביע את שם ד', ולכן הוא מזומן לפורענות.

השם ממוכן מבטא את הצד הגלוי שבו: מסירות נפשו לקבוע צביון של הפקרות לעולם. לעומת זאת השם 'המן' מבטא את מהותו, את עולמו הפנימי הנבוב והריק מתוכן.

כאשר הקב"ה הוריד מן לבני ישראל במדבר נאמר: "ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. כי לא ידעו מה הוא".⁹ השם "מן" מבטא חוסר הבנה, אי-ידיעת משמעות הדבר. לפיכך, 'המן' בה"א הידיעה פירושו: הָאֵי-מֻבּוּן, חוסר המשמעות.¹⁰ מהותו של המן היא ריקון העולם מתוכנו ומשמעותו האידיאלית. המן הוא אפוא הניגוד הגמור של שם "הויה" המבטא את תוכן החיים האלוקי הממלא את העולם וחורז את המציאות על כל זמניה: היה הווה ויהיה – "כבודו מלא עולם". חז"ל מזהים את המן עם הנחש שפיתה את חוה לאכול מעץ הדעת:

"המן מן התורה מניין? 'המן העץ'".¹¹¹²

ללמדנו שכשם שהנחש מזיק ללא תכלית אף המן כן.

אומרת הגמרא:

"לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו:

ארי דורס ואוכל, זאב דורס ואוכל, אתה – מה הנאה יש לך

⁷ עיין על כך נ' גאל-דור פחד יצחק ב' תשע"ד עמ' 45-46; תשפ"ה עמ' 40-41.

⁸ ילקוט שמעוני שם.

⁹ שמות טז טו.

¹⁰ שמעתי מהרב יעקב פיינגולד שליט"א.

¹¹ בראשית ג יא.

¹² חולין קלט ע"א.

[במה שאתה מכיש את החיות וממית אותן בארס שלך]¹³?

הנחש נהנה מעצם ההרס והחורבן.

מפרק ג הולך ומתברר עד כמה 'ממוכן' 'המליץ בעד כללות העמים והמדינות ומבקש זכותן של רבים' הוא 'המן', ושאיפתו הכללית היא שקרית ועקורה מן השורש, מלאת רשע, ואין בה שום שמץ של רצון טוב ואמתי.

מדוע מצא אחשוורוש לנכון לגדל את המן?

שתי סיבות עיקריות לדבר:

האחת: בתחילה אחשוורוש הפנה עורף להמן על העצה הרעה שנתן לו להרוג את וּשְׁתִי. אולם ברבות הימים, לאחר שנבחרה אסתר למלכה ואחשוורוש למד להכיר שאין טובה ממנה, הוא שינה את יחסו לממוכן מן הקצה אל הקצה. אחשוורוש הבין עד כמה המן היה גאון בעצתו, בעל ראייה כללית הצופה למרחוק. על כן היה כדאי לו להשקיע באדם כמו המן שבכישרונותיו האין-סופיים עוד יביא טובות גדולות ורבות לממלכתו, כדברי האלשיך הקדוש:

"ויאמר [אחשוורוש] בלבו:

הנה המן היה קטן משבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות,

והנה עצת הגדולים ממנו לא היתה להמית את וּשְׁתִי כי אם עצת ממוכן לבדו,

ואחרי ראותי כי עצתו עשתה פירות וחיתה נפשי בגללו,

על ידי מי שמלכה בעצתו תחת וּשְׁתִי,

על כן טוב הדבר אשים כסאו על כלם, ויהיה גדול על שבעתם"¹⁴.

הסיבה השנייה היא שלאחר ניסיון ההתנקשות של בגתן ותרש הגיע המלך למסקנה שחפצם להורגו נבע מחוסר סיפוק ממנו. אחשוורוש חשב שאולי אינו מטיב די עם נתיניו, ויחסו כלפיהם

¹³ תענית ח ע"א.

¹⁴ אלשיך אסתר ג א.

אינו מספיק אוהב¹⁵. לפיכך החליט למנות את המן "האגגי", שאינו מזרע הפרסים, למשנה למלך. צעד זה יבטא את מגמתו המלכותית ה**רחבה**, שאין בה חפץ שררה והשלטת התרבות הפרסית על הממלכה, אלא דרישת טובת העמים בלבד. מה עוד שהמן בוודאי היה גם מוכשר מאוד להוביל לפיתוח העולם בשלמות תבניתו החומרית, ואחשוּרוש היה בטוח שיביא שלום כלכלי וביטחוני לכל מדינות הממלכה.

המגמה ה'המנית' תאמה לגמרי את זו של אחשוּרוש 'לעשות כרצון איש ואיש', ולהראות עד כמה העולם הזה הוא טוב בפני עצמו, ועל כן נכון לשקוע בו, להפיק ממנו את המיטב ולספק את כל הנאות החושים בלא הגבלה כלל – "אכל ושתה כי מחר נמות"¹⁶.

לא ביום אחד העלה אחשוּרוש את המן לגדולה. אלא "מדרגה אחר מדרגה"¹⁷:

בתחילה "גִּדָּל המלך אחשוּרוש את המן" – "בממון"¹⁸ והעניק לו מתנות כספיות לרוב. לאחר מכן העניק לו סמכויות שלטוניות – "וינשאהו":

"הוא ענין הרוממות והממשלה להנהיג מדינות ומלכות וישמעו אליו כלם"¹⁹.

ולבסוף "וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו" –

"כי עד עתה כסאו [היה] למטה מכולם... עתה שם כסאו למעלה מכלם"²⁰.

הגבהת הפסא אינה רק הגבהת מקום מושבו הפיסי של המן בארמון לאות כבוד, אלא ביטוי להגבהת מעמדו מכל שאר השרים ש"שמהו לראש כלם"²¹. ההדרגתיות בגידול המן מלמדת על הזהירות הרבה שנקט אחשוּרוש בביצוע צעדיו. הוא הכתיב מהלכים שיהיו ברי עיכול ויתאימו לרצון העמים מבלי שיעוררו התנגדות.

¹⁵ על פי שיעור של הרב בלייכר שליט"א במגילת אסתר.

¹⁶ ישעיהו כב יג.

¹⁷ מלבי"ם אסתר ג א.

¹⁸ הגר"א שם.

¹⁹ מנות הלוי (פירוש למגילת אסתר מאת רבי שלמה אלקבץ) מהדורת זכרון יעקב מנחם תשס"ח עמ' קעז-קעח.

²⁰ שם עמ' קעח.

²¹ מלבי"ם אסתר ג א.